

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

λήμμα

ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

για το

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΘΕ.ΦΥΛ.ΙΣ

Του Αλέξανδρου Μ. Σταυρόπουλου
Ομοτίμου Καθηγητή του Παν. Αθηνών

και του

Στέφανου Χρ. Κουμαρόπουλου
Δρ. Θεολογίας, Θεολ. Καθηγητή Δ/μιας Εκπ/σης

ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

1. Εισαγωγή

Το θέμα της ισότητας των δύο φύλων είναι ένα σημαντικό ζήτημα που αφορά στην ουσία του ανθρώπου. Η ορθόδοξη χριστιανική θεολογία, που δεν ενδιαφέρεται μόνο για την άλλη ζωή αλλά και για να δώσει νόημα και να λύσει προβλήματα και της καθημερινότητας, της «εδώ και τώρα» ζωής, από νωρίς τοποθετήθηκε και στο ζήτημα αυτό.

Η θεολογία της χριστιανικής Εκκλησίας, όπως διατυπώθηκε από τα πρώτα χρόνια της ύπαρξής της, υπερβαίνει τις κάθε μορφής διακρίσεις (φύλου, φυλής, έθνους, κοινωνικής τάξης). Στη νέα εν Χριστώ πραγματικότητα, όπως διακηρύττει ξεκάθαρα ήδη ο Απόστολος Παύλος, δεν υπάρχει χώρος για κανενός είδους διαχωρισμό ή ανισότητα: «οὐκ ἔνι Ιουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλάτας, 3, 28).

Παράλληλα όμως με την επαναστατική αυτή στάση, δεν έλειψαν στον χριστιανικό χώρο και οι τάσεις υποβάθμισης της γυναίκας, καθώς πολύ συχνά αυτή συνδέθηκε (κυρίως από ακραίους ασκητικούς κύκλους που καταδικάστηκαν από την Εκκλησία) με το κακό και την αμαρτία. Η υποταγή της γυναίκας στον άνδρα – «κληρονομιά» του ιουδαϊκού και ελληνορωμαϊκού κόσμου, πέρασε ως ένα βαθμό στη ζωή της Εκκλησίας, γεγονός που δε συμφωνούσε με τη θεολογία της.

Κάποιες μάλιστα φορές υπήρξαν παρανοήσεις και υπερβολές ως προς τη θεολογία των φύλων. Για παράδειγμα ο προβληματισμός κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα στη Δύση «αν οι γυναίκες έχουν ψυχή». Σε σύνοδο της Δυτικής Εκκλησίας η καταφατική απάντηση δόθηκε με μία μόνο ψήφο διαφορά. Αν είναι δυνατόν τέτοια ζητήματα να τίθενται σε ψηφοφορία! Και, όμως, κοινωνικές και πολιτισμικές βεβαιότητες και τάσεις αιώνων έχουν τις επιπτώσεις τους στη διαμόρφωση δοξασιών και αντιλήψεων.¹

Ας ξεκινήσουμε όμως από τις πηγές.

2. Η Αγία Γραφή και τα δύο φύλα

2.1 Η Παλαιά Διαθήκη (Π.Δ.)

¹ Α.Μ. Σταυρόπουλου (2008). «Σεξουαλικότητα, διαφορά των φύλων και σεξουαλική ζωή», στο βιβλίο του ίδιου, *Ποιμαντική Γάμου και Οικογενείας*, Αθήνα: Αρμός, σ. 42-60.

Το πρώτο βιβλίο της Αγίας Γραφής μας πληροφορεί ήδη από το πρώτο κεφάλαιο για ένα βασικό δεδομένο της ανθρώπινης φύσης: ο άνθρωπος πλάστηκε «ἄρσεν και θήλυ» (Γένεσις 1, 27). Ο Αδάμ και η Εύα είναι όλως ιδιαίτερα δημιουργήματα του Θεού, τόσο γιατί δεν έδωσε απλώς εντολή να γίνουν (ασχολήθηκε ιδιαίτερα όπως κάνει ο κεραμοποιός με τα χειροποίητα έργα του) αλλά κυρίως και οι δύο είναι «κατ' εικόνα του» για να φθάσουν στο «καθ' ὁμοίωσιν», δηλαδή στην οριστική τελείωση της φύσης τους.

Η ίδια η φύση των δύο φαίνεται και από το γεγονός ότι η γυναίκα πλάστηκε από το ίδιο σώμα του Αδάμ, άρα μοιράζεται με αυτόν την ίδια φύση. Ο ίδιος ο Αδάμ φαίνεται να ομολογεί ότι αυτό που αντικρίζει μπροστά του δεν είναι όπως τα άλλα όντα αλλά «ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν καί σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός» του, γι' αυτό και ο Αδάμ αναγνωρίζει τον εαυτό του στο πρόσωπό της (Γένεσις 2, 21-23). Στο πλαίσιο της δημιουργίας, η γυναίκα συμπληρώνει τον άνδρα ως σύζυγος, γιατί σύμφωνα με την προαιώνια βούληση του Θεού «οὐ καλόν εἶναι τόν ἄνθρωπον μόνον» (Γένεσις 2, 18). Η σχέση αυτή των δύο φύλων ανήκει στα λίαν καλώς πλασμένα, αφού ήταν προορισμένη να παραμείνει απόλυτα ίση αλλά οι συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος την υπέσκαψαν, υποτάσσοντας τη γυναίκα στο σύζυγό της (Γένεσις 3, 16). Η ορθόδοξη χριστιανική ανθρωπολογία θεωρεί τον ανταγωνισμό των δύο φύλων ως αποτέλεσμα της έκπτωσης της διαπροσωπικής σχέσης των ανθρώπων.

Ακολουθώντας την παράδοση των λαών της Μεσοποταμίας η Π.Δ. (που αποτελεί τη νομοθεσία του αρχαίου Ισραήλ) ορίζει ως υποδεέστερη τη θέση της γυναίκας έναντι του άντρα. Η επιρροή της συνδέεται κυρίως με τη συζυγία και τη μητρότητα. Η γυναίκα δε συμμετέχει επίσημα στη λατρεία και δεν ασκεί το ιερατικό λειτουργήμα. Παρόλα αυτά, όμως, υπάρχουν γυναίκες που διακρίνονται όπως οι περιπτώσεις της Σάρρας, της Ρεβέκκας και της Ραχήλ, ως «σεβάσμιες» σύζυγοι. Ενώ η Μαριάμ, η Δεββώρα, η Όλδα ξεχωρίζουν ως «προφήτιδες» και εξυμνούνται και για τις ηρωικές πράξεις και τις αρετές τους η Ιουδίθ, η Εσθήρ και η Ρουθ.

2.2 Η Καινή Διαθήκη (Κ.Δ.)

Η πραγματική θέση της γυναίκας αποκαλύφθηκε όμως πλήρως με τον ερχομό του Χριστού, δηλαδή στην Καινή Διαθήκη. Αν στην Π.Δ. μοναδική πηγή καταξίωσης της

ήταν ο γάμος και η μητρότητα, στην Κ.Δ. πλέον η γυναίκα καταξιώνεται ως ύπαρξη καθ' εαυτήν ακόμη και μέσα στην αγαμία, από τη θέση της στη νέα πραγματικότητα της βασιλείας του Θεού. Αν η διήγηση του προπατορικού αμαρτήματος στην Π.Δ. δίνει αφορμή σε κάποιους «θεολόγους», να θεωρήσουν υπεύθυνη την Εύα και γενικώς τη γυναίκα, η Κ.Δ. με την εξέχουσα θέση της Παναγίας ως Υπεραγίας Θεοτόκου, φαίνεται να εξισορροπεί τα πράγματα αφού «από τη γυναίκα δεν προέρχονται μόνο τα χειρότερα (Εύα-προπατορικό αμάρτημα), αλλά και τα καλύτερα² η γέννηση (από την Παναγία) του Υιού του Θεού στον κόσμο.

Η υπέρβαση των φύλων στη βασιλεία των ουρανών εξαγγέλλεται από τον ίδιο του Ιησού Χριστό (Ματθαίου 22, 30). Η καθημερινή προσευχή του Ιουδαίου που ανέφερε: « Ευλογημένος ο Θεός που δε με έπλασε ούτε ειδωλολάτρη, ούτε γυναίκα, ούτε αμαθή!» εκλείπει εξολοκλήρου στη χριστιανική παράδοση.

Η στάση του Χριστού απέναντι στις γυναίκες ξεχωρίζει αφού δέχεται ως μαθήτριες γυναίκες (Λουκά 8, 1-3) πράγμα που αποτελούσε προσβολή για ένα εβραίο ραβίνο (δάσκαλο της θρησκείας). Ελευθερώνει από το φόβο της ακαθαρσίας που μπορεί να κρύβει το γυναικείο κορμί, όταν αφήνει να τον αγγίξει μια γυναίκα που είχε μόνιμο το στίγμα της αιμορραγίας (Λουκά 8, 43-48). Αφήνει να τον αγγίξει, να τον φιλήσει και να του αλείψει με μύρο τα πόδια μια γνωστή σε όλους αμαρτωλή γυναίκα (Λουκά 7, 37-50). Δεν καταδικάζει τη μοιχαλίδα γυναίκα (Ιωάννου 8, 1-11). Ανοίγει σοβαρή θεολογική συζήτηση με μια γυναίκα άλλης φυλής και αμαρτωλή, τη Σαμαρείτιδα, προκαλώντας την έκπληξη στους σύγχρονούς του άνδρες (Ιωάννου 4, 1-42). Τέλος γυναίκες, οι Μυροφόρες, αξιώνονται να πληροφορηθούν πρώτες το γεγονός της Ανάστασης, να δουν και να συνομιλήσουν πρώτες με τον αναστημένο Χριστό (Ματθαίου 28, 1-10).

Παράλληλα όμως με την επαναστατική αυτή στάση, δεν έλειψαν στον χριστιανικό χώρο και οι τάσεις υποβάθμισης της γυναίκας, καθώς πολύ συχνά αυτή συνδέθηκε με το κακό και την αμαρτία. Η υποταγή της γυναίκας στον άνδρα – «κληρονομιά» του ελληνορωμαϊκού και ιουδαϊκού κόσμου- πέρασε ως ένα βαθμό στη ζωή και τους θεσμούς της Εκκλησίας.

² Είναι γνωστή η απάντηση που έδωσε, σύμφωνα με την παράδοση, η Κασσιανή στον αυτοκράτορα Θεόφιλο την ώρα της εκλογής συζύγου όταν την προκάλεσε με την φράση: «Εκ γυναικός έρρῦη τὰ φαῦλα» (εννοώντας την Εύα). «Αλλά και διὰ γυναικός πηγάζει τὰ κρείττω», (εννοώντας την Παναγία). Ασφαλώς η απάντησή της είναι και θεολογική αλλά και πλήρως φεμινιστική, καθιστώντας την ίσως την πρώτη φεμινίστρια θεολόγο.

Βλέποντας επίσης ο Παύλος ότι η «οικογενειακή ιεραρχία της εποχής» δεν αντέχει τη ριζοσπαστική ισότητα του Ευαγγελίου συμβουλεύει να υποτάσσονται ο ένας στον άλλο οι σύζυγοι κυρίως όμως συστήνει στις γυναίκες να δίνουν το προβάδισμα στους άντρες, όπως η Εκκλησία στο Χριστό. Παράλληλα απαιτεί από τους άντρες να αγαπούν τις γυναίκες τους όπως και ο Χριστός αγάπησε την Εκκλησία, για την οποία και έδωσε τη ζωή του. Στο τέλος καταλήγει «ή δέ γυνή ἵνα φοβῆται (να σέβεται) τόν ἄνδρα» (Εφεσίους 5, 22-33).³ Ασφαλώς ζητάει και από τους δύο πολλά, μάλλον όμως περισσότερα από τους άντρες.

Οι Πατέρες της Εκκλησίας και τα φύλα

Ένας γνωστικής προέλευσης δυαλισμός και ακραίοι εγκρατιτικοί και μοναστικοί κύκλοι (που καταδικάστηκαν, πλην όμως επηρέασαν τη θεολογία της εποχής τους) ταύτισαν από τους πρώτους αιώνες την ερωτική σχέση και τη γυναίκα με την αμαρτία.⁴ Όμως υπήρξαν άγιοι όπως ο όσιος Παφνούτιος που έβαλαν τα πράγματα στη θέση τους: «τὴν μετὰ τῆς μονίμου γαμετῆς ὁμιλίαν σωφροσύνην λέγω»⁵. Αντιμετωπίζοντας αυτές τις απόψεις οι μεγάλοι θεολόγοι της εποχής διατύπωσαν τα παρακάτω:

Ο Γρηγόριος Νύσσης, θεολόγος του 4ου αι., θα εντοπίσει σε κείμενα της Π.Δ. ότι ο Θεός αποκαλείται εκεί (Άσμα Ασμάτων) αντί για Πατέρας, Μητέρα. Αφού τονίσει ότι δεν πρέπει να είμαστε σχολαστικοί για τα ονόματα που αποδίδονται στο Θεό, θα καταλήξει λέγοντας ότι το «θείον δεν είναι ούτε ἄρρεν ούτε θήλυ».⁶ Ο ίδιος διδάσκει ότι και τα δύο φύλα έχουν την ίδια τιμή, αξία και δόξα αφού είναι πλασμένοι με το ίδιο θεϊκό αρχέτυπο και στολίζονται και οι δύο με το «κατ' εικόνα».⁷

³ Το «φοβήται» αυτό, που ακούγεται κάθε φορά που τελείται ένας γάμος, ερμηνεύεται ορθά από τον άγιο Νεκτάριο, έναν από τους τελευταίους και πιο δημοφιλείς αγίους της Εκκλησίας μας. Όπως ορθά παρατηρεί ο Άγιος το απόσπασμα δεν πρέπει να απομονώνεται αλλά να συσχετίζεται με τα αμέσως προηγούμενα, όπου ο Απ. Παύλος καλεί τον άνδρα να αγαπήσει την γυναίκα του στο μέτρο που αγάπησε ο Χριστός την Εκκλησία. Έχοντας δώσει τις νουθεσίες στον άντρα προχωράει κατά τον άγιο ο Απόστολος και στην γυναίκα στην οποία συστήνει το φόβο, που ερμηνεύεται ως σεβασμός και «δεν πρέπει να εκφράζει τίποτα που να φοβίζει και να τρομάζει τη γυναίκα». Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε από τον Άγιο στο περιοδικό *Ανάπλασις* τ. 15, στις 14.11.1902, σ. 162 κ.εξ. Αναδημοσιεύτηκε με υπόδειξη της Β. Γιαννακοπούλου και στο περιοδικό *Εφημέριος* στις 1.2.1988, σ. 42-43.

⁴ Γράφει ο Π. Ευδοκίμοφ: «Έχει κανείς την εντύπωση ότι πρόκειται για τη σωτηρία μόνο των ανδρών και ότι όποιος θέλει να σωθεί πρέπει πριν από όλα να σωθεί από τις γυναίκες» χ.χ., *Η γυναίκα και η σωτηρία του κόσμου*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά

⁵ Ράλλη και Ποτλή (1859). *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, Αθήναι, τ. ΣΤ', σ. 152

⁶ Βλ. Γ. Σκαλτσά (2004). «Το Αφύλο του Θεού και η Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα» από εισήγηση στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Ι.Μ.Δημητριάδος, Αθήνα: Ίνδικτος και στην ιστοσελίδα: <http://www.acadimia.gr/content/view/76/35/lang.el/>

⁷ J.P. Migne P.G. 30, 33C.

Ο Μέγας Βασίλειος γράφοντας το βίο της Αγίας Ιουλίττας, βάζει στο στόμα της λίγο πριν το μαρτύριο της τα παρακάτω λόγια: «Από το ίδιο φύραμα με τους άνδρες είμαστε. Κατ' εικόνα του Θεού πλαστήκαμε, όπως κι ο άνδρας από το Θεό γίναμε... ώστε στερεές, δυνατές και υπομονετικές όπως οι άνδρες οφείλουμε να είμαστε στο Δεσπότη μας».⁸

Ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος στηλιτεύει τη νομοθεσία της εποχής του για μεροληψία, αφού τιμωρούσε αυστηρά τις ηθικές παρεκτροπές των γυναικών ενώ άφηνε στο απυρόβλητο τις απιστίες του άντρα. «Οὐ δέχομαι, γράφει, ταύτην τὴν νομοθεσίαν, οὐκ ἐπαινώ τὴν συνήθειαν. Ἄνδρες οἱ νομοθετοῦντες, διὰ τοῦτο κατὰ τῶν γυναικῶν ἡ νομοθεσία».⁹ Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος συμβούλευε τους άνδρες της εποχής του να απευθύνονται με «λόγια αγάπης» στις γυναίκες τους. Να συμπεριφέρονται με τρυφερότητα και λεπτότητα σ' αυτές ακόμη και όταν είναι επιθετικές. Να αφιερώνουν χρόνο στην επικοινωνία με αυτές, να τις επαινούν συχνά για την ομορφιά και τη νοικοκυροσύνη τους και να δηλώνουν ότι και τα παιδιά τα αγαπούν επειδή αγαπούν εκείνες.¹⁰ Ακόμη ο Χρυσόστομος τονίζει ότι η ερωτική ορμή είναι δοσμένη από το Θεό, είναι μυστήριο αγάπης και αποτελούν μικρή εκκλησία οι σύζυγοι ενώ όταν συνέρχονται οι σύζυγοι ερωτικά αποτελούν τύπο του ίδιου του Θεού.¹¹ Παρ' όλες αυτές τις διακηρύξεις οι Πατέρες της Εκκλησίας φαίνεται να είναι εγκλωβισμένοι στις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες του περιβάλλοντος τους, που υποχρεώνει τη γυναίκα σε υποδεέστερη θέση από αυτή του άντρα.

Η ισότητα των δύο φύλων μέσα από τους βίους των αγίων

Μια ορθόδοξη φυλο-λογία έγινε προσπάθεια να διερευνηθεί μέσα από έρευνα του βίου των αγίων της Εκκλησίας.¹² Άγιοι, και κυρίως οι αγίες, αγωνίζονται σε εποχές

⁸ J.P. Migne PG 31, 241A.

⁹ J.P. Migne P.G. 36, 289A.

¹⁰ J.P. Migne PG 62, 146-148. Το κείμενο δημοσιεύτηκε σε μετάφραση από τον Π. Νέλλα (1992). *Ζώνον Θεούμενον*, Αθήνα: Αρμός, σ. 85.

¹¹ Για το θέμα αυτό βλ. Α.Μ. Σταυροπούλου, (2008). «Μυστήριο Αγάπης-εκκλησία μικρά» και «Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού», στο βιβλίο του ίδιου *Ποιμαντική Γάμου και Οικογενείας*, Αθήνα: Αρμός, σ. 31-40 και σ. 87-94.

¹² Πρόκειται για μια συγκεκριμένη έρευνα που έγινε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Ποιμαντική Θεολογία και Αγωγή» του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην έρευνα αυτή έλαβαν μέρος υπό την καθοδήγηση του Καθηγητού Α.Μ. Σταυροπούλου και τη συνεργασία του αποσπασμένου από τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στο Τμήμα Δρ. Θεολογίας Στ. Κουμαρόπουλου οι μεταπτυχιακοί φοιτητές Αθανάσιος Αλέξανδρος Αντωνίου, Ελένη Αργυροπούλου, Άννα Καπελέρη, Μαρία Σταματοπούλου. Συνοπτική

σκληρές ν' αποδείξουν ότι η διαφορετικότητα των φύλων φανερώνει την ισοτιμία τους και την αλληλοσυμπλήρωση τους.

Σε εποχές καθαρά πατριαρχικές και ανδροκρατούμενες κάποιες γυναίκες αναδεικνύονται σε συνεργάτιδες και συμβούλους Πατριαρχών (όπως η οσία Ολυμπιάδα η διακόνισσα¹³) ξεχωρίζουν, όμως και ως πνευματικοί οδηγοί ανδρών και γυναικών της εποχής τους, (όπως η οσία Ανθούσα¹⁴).

Μέσα στους βίους κάποιων ασκητριών συναντάμε περιπτώσεις όπου κάποιες μοναχές μεταμφιέζονταν σε άνδρες. Η μεταμφίεση αυτή δε σήμαινε την απαξίωση του φύλου τους αλλά στόχευε στην προστασία τους από επιθέσεις. Συνέβαινε λοιπόν συχνά με την αποκάλυψη του αληθινού τους φύλου, να αναγνωριστούν ως ισάξιες με αυτούς ασκήτριες, οι οποίες δεν είχαν τίποτα να τους ζηλέψουν.¹⁵

Η υπέρβαση των στερεοτύπων στη σύγχρονη συμβουλευτική θεολογία

Αρκετές φορές και σύγχρονοι πνευματικοί, γέροντες και μητέρες διορθώνουν τους αρνητικούς λογισμούς (σε θέματα ισότιμης μεταχείρισης των φύλων) των συμβουλευομένων. Ιδιαίτερη είναι η ενασχόληση πνευματικών οδηγών με το γάμο και την οικογένεια, όπου αναγνωρίζεται ως απαραίτητη η συμβολή του κάθε φύλου στη σύσταση της. Σύγχρονοι Γέροντες, όπως οι μακαριστοί Παΐσιος¹⁶ και Πορφύριος και Γερόντισσες, όπως η μοναχή Γαβριηλία, μιλούν με εκτίμηση και θαυμασμό για τους πολλαπλούς ρόλους που καλούνται να υπηρετήσουν άντρες και γυναίκες στην σημερινή κοινωνία.

Η άσκηση της συμβουλευτικής στον χώρο του ορθόδοξου χριστιανισμού δεν είναι μόνο ανδρικό προνόμιο ούτε περιορίζεται μόνο σε ιερείς. Στις μέρες μας ασκούν συμβουλευτικό έργο λαϊκοί θεολόγοι (άντρες και γυναίκες), κατηχητές/κατηχήτριες, μοναχοί και μοναχές. Τα αποφθέγματα των μητέρων (ασκητριών), δηλαδή τα

παρουσίαση της έρευνας δημοσιεύτηκε σε άρθρο των Α.Μ. Σταυροπούλου, Στ. Χρ. Κουμαρόπουλου (2004). «Η Συμβουλευτική Ποιμαντική Ψυχολογία και η ισοτιμία των δύο φύλων». Περ. *Εφημέριος* 10: 15-17 & 11: 16-18.

¹³ Η μνήμη της εορτάζεται στις 25 Ιουλίου, για το βίο της βλ. Παν. Στάμου (1997). *Γρηγορίου Θεολόγου και Ιωάννου Χρυσόστομου Παραινέσεις προς Ολυμπιάδα*, Αθήνα, σ. 14.

¹⁴ Τη μνήμη της Αγίας εορτάζουμε στις 27 Ιουλίου.

¹⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το παράδειγμα που διαβάζουμε στο Συναξάρι της 10ης Μαρτίου, όπου γιορτάζει η Οσία Αναστασία η Πατρικία. Περισσότερα για το θέμα αυτό βλ. Ευγ Ζούκοβα (2006). *Μονάστριες που ασκήτεγαν σε ανδρικά μοναστήρια, Ήγουν Όσιες γυναίκες οπού άθλησαν με ανδρική μοναχική ενδυμασία*, Αθήνα: Αρμός.

¹⁶ Πολλές περιπτώσεις διόρθωσης λογισμών μεταξύ άνδρα και γυναίκας αναφέρονται στο βιβλίο του μακαριστού Γέροντα Παΐσιου του Αγιορείτου, (2002). *Λόγοι Δ': Οικογενειακή ζωή*. Θεσσαλονίκη: Ι. Ησυχαστήριο Ιωάννης ο Θεολόγος.

μητερικά¹⁷ που κυκλοφορούν κάνουν πλέον τους θεολόγους να μιλούν και για πνευματική μητρότητα. Αρκετές φορές μάλιστα σήμερα (ιδιαίτερα σε γυναικεία μοναστήρια) ακούγεται στο τέλος της Θείας Λειτουργίας το «Δι' ευχών των Αγίων Πατέρων και Μητέρων ημών...»

Η Φεμινιστική Θεολογία και σύγχρονες τάσεις

Ο όρος «Φεμινιστική Θεολογία» δηλώνει τη θεολογική εκείνη προσέγγιση που αναπτύχθηκε κυρίως από γυναίκες –και λίγη ανδρική υποστήριξη- και οφείλει τη γέννησή της στο βορειοαμερικανικό και ευρωπαϊκό κίνημα του 20^{ου} αιώνα, με σκοπό την ανάπτυξη ενός λόγου για το Θεό, που υποστηρίζει την απελευθέρωση των γυναικών.¹⁸ Ο όρος «φεμινιστική δηλώνει την προέλευση, ταυτόχρονα όμως και μία έντιμη ομολογία συνάφειας...μεροληπτικότητας».¹⁹ Η ορθόδοξη χριστιανική θεολογική παράδοση²⁰ αποστασιοποιημένη εδώ και αιώνες από τη διαμόρφωση θρησκευτικών εξελίξεων στη Δύση ως τρίτος παρατηρητής θα μπορούσε να μελετήσει σοβαρά και να ερευνήσει τα θεολογικά δεδομένα που δεν κατανοήθηκαν από τη λατινική θεολογία.²¹ Η ορθόδοξη θεολογία δεν αντιτίθεται στις κατακτήσεις του δυτικού πολιτισμού όπως είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα της γυναίκας. Αντίθετα καταφάσκοντας τα ανθρωπιστικά τους στοιχεία «αποκαλύπτει το ανθρωπιστικό περιεχόμενο του Ορθοδόξου ήθους και την αξία του για το σύγχρονο άνθρωπο».²² Επίσης, είναι σήμερα πλέον παραδεκτό ότι τα κινήματα για τα

¹⁷ Δ.Γ. Τσάμη (6 τόμοι, 1990-96). *Μητερικόν: διηγήσεις και βίοι των αγίων μητέρων της ερήμου ασκητριών και οσίων γυναικών της ορθοδόξου εκκλησίας*. (Επιμέλεια), Θεσσαλονίκη, και Π.Β. Πάσχου (1990). *Νέον Μητερικόν. Άγνωστα και ανέκδοτα πατερικά και ασκητικά κείμενα περί τιμών και αγίων Γυναικών*. (Επιμέλεια). Αθήνα: Ακρίτας.

¹⁸ Ελ. Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, «Φεμινιστική Θεολογία: Το όραμα του “ουκ ένι άρσεν και θήλυ”», στο συλλογικό έργο με επιμέλεια Κ. Δεληκωνσταντή (2002) Φύλο και Παιδεία, Φάκελος Τμήμα Θεολογίας Παν. Αθηνών, σ. 105-116.

¹⁹ Α. Jensen (1994). «Φεμινιστική Θεολογία, Γυναικεία έρευνα και η Χριστιανική Παράδοση», μετάφραση Μ. Κωνσταντίνου, Περ. *Καθ' οδόν* 9, σ. 11-23.

²⁰ Κατερίνας Καρκαλά-Ζορμπά (2004). «Υπάρχει θέση στην Ορθοδοξία για μια Φεμινιστική Θεολογία;» στην ιστοσελίδα: <http://www.acadimia.gr/content/view/78/35/lang.el/>

²¹ Ε. Αδαμτζιλογλου (1994). «Φεμινιστική Θεολογία, Ρήξη ή γέφυρα με την ελληνορθόδοξη παράδοση;» *Καθ' οδόν* 9, (Σεπτ.-Δεκ.): 25-35. Επίσης της ίδιας (2002). «Η σύγχρονη φεμινιστική θεολογία ως επικαιρότητα θεολογικής προσέγγισης» περ. *Τόλμη* 16 και στον ιστότοπο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/woman/woman_femin.htm

²² Κ. Δεληκωνσταντή (1992). «Τα δικαιώματα του ανθρώπου μεταξύ Διαφωτισμού και Χριστιανισμού», στο *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, Αθήνα, τ. Ε': 303-319. Πρβλ και Χρ. Γιανναρά (1970). Η ελευθερία του ήθους, Αθήνα: Αθηνά.

δικαιώματα του ανθρώπου εμπλουτίζονται αλλά και εμπλουτίζουν τη θεολογία με τους προβληματισμούς τους.²³

Η θεολογική έρευνα κατά τον εικοστό αιώνα, κάτω από την πρόκληση του φεμινιστικού κινήματος, επιχειρεί την επαναπροσέγγιση της θέσης και του ρόλου της γυναίκας στην Εκκλησία.²⁴ Στο πλαίσιο αυτό καλείται ν' αντιμετωπίσει το αίτημα για άρση του αποκλεισμού της γυναίκας από την ιερωσύνη.²⁵ (Για το θέμα αυτό βλ. λήμμα Εκκλησία και φύλο). Οι φεμινίστριες θεολόγοι που ασχολούνται με την Αγία Γραφή αναζητούν νέους τρόπους ερμηνευτικής ανάλυσής της.²⁶

Συμπεράσματα

Η Ορθόδοξη Θεολογία προτείνει μία στάση ζωής, που χαρακτηρίζεται από σεβασμό στην ιδιαιτερότητα του κάθε άνδρα και γυναίκας ως μοναδικού προσώπου, αυτεξουσίου όντος και εικόνας Θεού. Ένα από τα βασικά δόγματα του Ορθόδοξου Χριστιανισμού είναι ότι οι άνθρωποι, άνδρες και γυναίκες, είναι μοναδικά και ανεπανάληπτα πρόσωπα, τα οποία σε καμία περίπτωση δεν υπολείπονται σε αξία μεταξύ τους.

Αυτό που τους διαφοροποιεί είναι ο διαφορετικός ρόλος που καλούνται να διακονήσουν, καθώς και να διαχειριστούν ορθά τα διαφορετικά χαρίσματα, με τα οποία τους έχει προικίσει το Άγιο Πνεύμα. Προτείνει, επομένως, μια στάση σεβασμού στο φύλο μας και στο φύλο του άλλου, που προτρέπει άνδρες και γυναίκες, να δέχονται το φύλο τους χωρίς υπεροψία ή αισθήματα κατωτερότητας, χωρίς διάθεση κυριαρχίας επί του άλλου ή υποταγής στον άλλο.

²³ Ν. Μουζέλη, «Διαφωτισμός και Νεοορθοδοξία». Εφημ «Το Βήμα» 28.5.1995. Πρβλ και Αν. Γιαννουλάτου (Αρχ. Αλβανίας 2000), Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία σ. 99-100.

²⁴ Αξιόλογες θεολογικές μελέτες για τον ελλαδικό χώρο έχουμε: Μ. Σιώτου (1982). *Η Καινή Διαθήκη περί της ισότητας των δύο φύλων*. Ευ. Θεδώρου (1989). *Χριστιανισμός και Φεμινισμός*, Αθήνα. Ε. Στύλιου (1990). *Άνθρωπος: άρσεν και θήλυ*, Αθήνα. Ν. Ματσούκα (1990). «Η Εύα της θεολογίας και η γυναίκα της ιστορίας», *Σύναξη* 36: 5-15. Β. Καλογεροπούλου-Μεταλληνού (1992). *Η γυναίκα στην καθ' ημάς Ανατολή*, Αθήνα. Σ. Αγουρίδη (1991). «Ισότητα των δύο φύλων και Εκκλησία», στο βιβλίο του ίδιου *Οράματα και Πράγματα: αμφισβητήσεις-προβλήματα-διέξοδοι στο χώρο της Θεολογίας και της Εκκλησίας*, Αθήνα: Άρτος ζωής. Β.Π. Καρρά (1991). *Η οντολογία της γυναίκας κατά τις ελληνικές πατερικές ερμηνείες της Γενέσεως* (διδακτορική διατριβή).

²⁵ Για το ζήτημα της χειροτονίας των γυναικών βλ. διδακτορική διατριβή Κ. Γιοκαρίνη (1995). *Η Ιερωσύνη των γυναικών στο πλαίσιο της Οικουμενικής Κίνησης*, Κατερίνη: Επέκταση. Επίσης του ίδιου (2002). «Η θεολογική σημασία του φύλου στην ενσάρκωση του Θεού Λόγου» στο *Επιστημονική Παρουσία Εστίας θεολόγων Χάλκης*, Αθήνα, τομ. Ε' σ. 221-265.

²⁶ Ελ. Κασελούρη-Χατηβασιλειάδη (2003). *Φεμινιστική ερμηνευτική: Feminist hermeneutics: ο παράγοντας «Φύλο» στη σύγχρονη βιβλική ερμηνευτική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

Βιβλιογραφία

- Αγουρίδη Σ. κ.α. (1980). *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, (επιμέλεια και μετάφραση) εκδ., Αθήνα: Άρτος Ζωής, λήμμα «γυναίκα»: 228-232.
- Αγουρίδη Σ. (1991). «Ισότητα των δύο φύλων και Εκκλησία», στο *Οράματα και Πράγματα: αμφισβητήσεις-προβλήματα-διέξοδοι στο χώρο της Θεολογίας και της Εκκλησίας*. Αθήνα: Άρτος ζωής.
- Αδαμτζίλογλου Ευ. (1989). *Η γυναίκα στη θεολογία του Αποστόλου Παύλου, Ερμηνευτική ανάλυση του Α΄ Κορ. 11, 2-16*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Αδαμτζίλογλου Ευ. (1994). «Φεμινιστική Θεολογία, Ρήξη ή γέφυρα με την ελληνορθόδοξη παράδοση;». Περ. *Καθ' οδόν* 9: 25-35.
- Αδαμτζίλογλου Ευ. (2002). «Η σύγχρονη φεμινιστική θεολογία ως επικαιρότητα θεολογικής προσέγγισης». Περ. *Τόλμη* 16 και στον ιστότοπο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/woman/woman_femin.html
- Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος (2004). Πρακτικά: *Φύλο και θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην εκκλησία*: (χειμερινό πρόγραμμα 2002-2003, εποπτεία Π. Καλαϊτζίδης – Ν. Ντόντος). Αθήνα: Ίνδικτος, Οι εισηγήσεις φιλοξενούνται και στον ιστότοπο: <http://www.acadimia.gr/content/view/28/44/1/1/lang,el/>
- Γιανναρά Χρ. (1970). *Η ελευθερία του ήθους*. Αθήνα: Αθηνά.
- Γιαννουλάτου Αν. Αρχ. Αλβανίας (2000). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Γιοκαρίνη Κ. (1995). *Η Ιερωσύνη των γυναικών στο πλαίσιο της Οικουμενικής Κίνησης*. Κατερίνη: Επέκταση (διδακτορική διατριβή).
- Γιοκαρίνη Κ. (2002). «Η θεολογική σημασία του φύλου στην ενσάρκωση του Θεού Λόγου», στο *Επιστημονική Παρουσία Εστίας θεολόγων Χάλκης*, τομ. Ε΄, Αθήνα, 221-265.
- Γρατσέα Γ. (1964). λήμμα «γυνή» στη *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, Αθήνα, 848-853.
- Δεληκωνσταντή Κ. (1992). «Τα δικαιώματα του ανθρώπου μεταξύ Διαφωτισμού και Χριστιανισμού», στο *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, τ. Ε΄, Αθήνα, 303-319.
- Δεληκωνσταντή Κ. (2002). *Φύλο και Παιδεία* (επιμέλεια), Φάκελος Τμήματος Θεολογίας Παν. Αθηνών, Αθήνα.
- Ευδοκίμωφ Π. (χ.χ.). *Η γυναίκα και η σωτηρία του κόσμου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά. Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Γυναικείων Θεμάτων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος ανακοινωθέντα της Ι. Συνόδου και άρθρα στον ιστότοπο: <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/woman/woman.htm>
- Ζούκοβα Ε. (2006), *Μονάστριες που ασκήτεψαν σε ανδρικά μοναστήρια, Ήγουν Όσιες γυναίκες όπου άθλησαν με ανδρική μοναχική ενδυμασία*. Αθήνα: Αρμός.
- Θεδώρου Ευ. (1989). *Χριστιανισμός και Φεμινισμός*. Αθήνα.
- Jensen A. (1994). «Φεμινιστική Θεολογία, Γυναικεία έρευνα και η Χριστιανική Παράδοση», μετάφραση Μ. Κωνσταντίνου. *Καθ' οδόν* 9: 11-23.
- Καλογεροπούλου-Μεταλληνού Β. (1992). *Η γυναίκα στην καθ' ημάς Ανατολή*, Αθήνα.
- Καρκαλά-Ζορμπά Κ. (2004). «Υπάρχει θέση στην Ορθοδοξία για μια Φεμινιστική Θεολογία;» στον ιστότοπο: <http://www.acadimia.gr/content/view/78/35/lang,el/>
- Καρρά Β.Π. (1991). *Η οντολογία της γυναίκας κατά τις ελληνικές πατερικές ερμηνείες της Γενέσεως*, (διδακτορική διατριβή).

- Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ελ. (2002). «Φεμινιστική Θεολογία: Το όραμα του “ουκ ένι άρσεν και θήλυ”», στο συλλογικό έργο με επιμέλεια Κ. Δεληκωνσταντή *Φύλο και Παιδεία*, Φάκελος Τμήματος Θεολογίας Παν. Αθηνών. Αθήνα: 105-116.
- Κασσελούρη-Χατηβασιλειάδη Ελ. (2003). *Φεμινιστική ερμηνευτική: Feminist hermeneutics: ο παράγοντας «Φύλο» στη σύγχρονη βιβλική ερμηνευτική*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Κούκουρα Δ. (2001). «Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία και τη Θεολογία» στην *Επιστημονική Επετηρίδα της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: Τμήμα Θεολογίας τ. 11: 191-198.
- Ματσούκα Ν. (1990). «Η Εύα της θεολογίας και η γυναίκα της ιστορίας», περ. *Σύναξη* 36: 5-15.
- Μουζέλη Ν. (1995). «Διαφωτισμός και Νεοορθοδοξία». Εφημ *Το Βήμα* 28.5.1995.
- Νεκταρίου (Κεφαλά) Μητροπολίτου Πενταπόλεως (1988). «Περί του τις η αληθής ερμηνεία της ρήσεως του Απ. Παύλου: “ή δέ γυνή ίνα φοβήται τον άνδρα” (Εφεσίους 5, 33)», *Εφημέριος*: 42-43.
- Νέλλα Π. (1992). *Ζώνον Θεούμενον*, Αθήνα: Αρμός
- Παΐσιου του Αγιορείτου-Γέροντα (2002). *Λόγοι Δ΄, Οικογενειακή ζωή*. Θεσσαλονίκη: Ι. Ησυχαστήριο Ιωάννης ο Θεολόγος.
- Πάσχου Π.Β. (1990). *Νέον Μητερικόν. Άγνωστα και ανέκδοτα πατερικά και ασκητικά κείμενα περί τιμίων και αγίων Γυναικών*. (Επιμέλεια), Αθήνα: Ακρίτας.
- Πέτρου Ιω. (2001). «Φύλο, κοινωνικοί ρόλοι, Ορθοδοξία στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα». *Επιστημονική Επετηρίδα της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, Τμήμα Θεολογίας τ. 11: 253-263.
- Σιώτου Μ. (1982). *Η Καινή Διαθήκη περί της ισότητας των δύο φύλων*. Αθήνα.
- Σκαλτσά Γ. (2004). «Το Άφυλο του Θεού και η Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα», από εισήγηση στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Ι.Μ.Δημητριάδος, Αθήνα: Ίνδικτος και στην ιστοσελίδα: <http://www.acadimia.gr/content/view/76/35/lang/el/>
- Στάμου Π. (1997). *Γρηγορίου Θεολόγου και Ιωάννου Χρυσοστόμου Παραινέσεις προς Ολυμπιάδα*. Αθήναι.
- Σταυρόπουλου Α.Μ. & Κουμαρόπουλου Στ. Χρ. (2004). «Η Συμβουλευτική Ποιμαντική Ψυχολογία και η ισοτιμία των δύο φύλων». *Εφημέριος* 10: 15-17 & 11: 16-18.
- Σταυρόπουλου Α.Μ. (2004). *Ποιμαντική Γάμου, Οικογενείας και ισότητας των δύο φύλων*, Διδακτικές σημειώσεις. Αθήνα: Παν. Αθηνών.
- Σταυρόπουλου Α.Μ. (2008). *Ποιμαντική Γάμου και Οικογενείας*, Αθήνα: Αρμός.
- Στύλιου Ευ. (1990). *Άνθρωπος: άρσεν και θήλυ*, Αθήνα.
- Τσάμη Δ.Γ. (τόμοι 6, 1990-96). *Μητερικόν: διηγήσεις και βίοι των αγίων μητέρων της ερήμου ασκητριών και οσίων γυναικών της ορθοδόξου εκκλησίας*. (Επιμέλεια), Θεσσαλονίκη.
- Χαραμαντίδη Αγ., Αρχιμανδρίτη (2001). *Η Ορθόδοξη Γυναίκα στην Ενωμένη Ευρώπη*. (Επιμέλεια) Πρακτικά Διορθόδου Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, Ι.Μητρόπολη Θηβών και Λεβαδείας, Θήβα: Επέκταση.
- Χριστινάκη Π.Επ. (2003). *Οικογενειακό Δίκαιο και ισότητα των δύο φύλων, Ο ορθόδοξος θρησκευτικός γάμος*. (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις) Ι, τ.Α΄, Αθήνα.
- Χριστοδούλου πρ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών (2002). «Η θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη θεολογία και ζωή», στην ιστοσελίδα: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/woman/woman_theology.html